

SPIS RZECZY

Przedmowa	5
Przedmowa do drugiego wydania	6
1. TEMAT	
Czy warto rozmyślać nad tym, co się nie wydarzyło?	9
2. ZASTRZEŻENIA	
Rozmyślanie nad historią nie urzeczywistnioną spotykają się z dezaprobatą, gdyż:	11
2.1 To, co się nie wydarzyło, uchodzi za nieważne	11
2.2 i niemożliwe do zbadania.	12
2.3 Rozważania na ten temat wydają się niedorzeczne, gdyż:	13
2.31 możliwych rozwiązań jest nieskończenie wiele,	13
2.32 zrywają one związek pomiędzy historią a teraźniejszością,	14
2.33 „tworzą” historię pozbawioną podmiotu, lekceważąc konieczność tego, co się wydarzyło.	15
2.4 Zarzuty nie wytrzymują krytyki.	16
3. CELE	
Rozmyślanie nad historią nie urzeczywistnioną są konieczne	18
3.1 do uzupełnienia naszej wiedzy,	19
3.2 do zrozumienia sytuacji wyboru i perspektyw, jakie wyznaczają one na przyszłość,	20
3.3 do oceny czynników przyczynowych,	23
3.4 do uzasadniania sądów wartościujących,	27
3.5 do oceny prawdopodobieństw.	34
3.501 Przypadek i świadoma decyzja oddziałują	35
3.51 silnie w sytuacjach kryzysowych i stadiach początkowych,	37
3.52 z różną siłą w poszczególnych dziedzinach zdarzeń historycznych:	40
3.521 bardzo rzadko w procesie cywilizacyjnym,	40

3.522	silniej w dziejach kultury,	41
3.523	niekiedy mają znaczenie rozstrzygające w polityce,	44
3.524	mają decydujący wpływ na dzieje religii.	44
3.6	Nie urzeczywistnione możliwości uwidaczniają się w życiu jednostki i w dziejach przyrody.	45
3.7	Konstrukcje alternatywne są heurystycznie przydatne i niezbędne z dydaktycznego punktu widzenia.	47
4.	METODY UZASADNIANIA	
	Hipotezy na temat nie urzeczywistnionych możliwości można uzasadnić.	50
4.1	To, co historycznie możliwe, wypełnia przestrzeń pomiędzy tym, co niewyobrażalne, a tym, co zasłę.	51
4.11	Możliwe jest to, co da się pomyśleć.	52
4.12	Doświadczenie ukazuje nam minione możliwości.	54
4.13	Słowo „konieczność” jest w nauce o historii nieprzydatne.	54
4.2	Sądy problematyczne mają różny stopień prawdopodobieństwa.	56
4.3	Rozwiązania alternatywne wynikają z analizy sytuacji.	59
4.31	Dany stan mógłby trwać nadal.	59
4.32	Wynik walki różnych tendencji mógłby być inny.	61
4.33	Przerwane procesy mogłyby rozwijać się nadal.	62
4.34	Role historyczne mogłyby przypaść w udziale innym osobom.	64
4.35	Zdarzenia można hipotetycznie przesunąć w czasie.	69
4.36	Zdarzenia mogły zajść później albo wcześniej.	70
4.37	Alternatywne rozwiązania znajdujemy przez analogię.	72
4.4	Źródła błędów we wnioskowaniu historii przypuszczeń obciążają także realną historię.	74
4.41	Bez wyobraźni nie da się formułować historycznych hipotez.	74
4.411	Historyczne hipotezy są domeną powieści historycznej.	75
4.42	Pewność jest nieosiągalna.	76
4.43	Znaczenie subiektywnych upodobań.	77
4.44	Teoretyczna pewność jest nieosiągalna także w naukach przyrodniczych.	77
4.5	Prognozy futurologii są równie niepewne jak domniemania dotyczące przeszłości.	78
4.6	Rozważanie historycznych rozwiązań alternatywnych jest możliwe.	81
5.	PRZYKŁADY	
	Możliwość rozwiązań alternatywnych wyłania się w tych przypadkach, kiedy wiele zależało od konkretnych rozstrzygnięć, które mogły równie dobrze przybrać inny obrót.	82

5.01	Co by się stało, gdyby Grecy w 490 p.n.e. przegrali z Persami pod Maratonem?	83
5.02	gdyby Aleksander Wielki nie zmarł w roku 323?	86
5.03	gdyby Hannibal po zwycięstwie pod Kannami w 216 p.n.e. pomaszerował na Rzym?	93
5.04	gdyby Brutus w 42 p.n.e. zwyciężył w bitwie pod Filipi?	97
5.05	gdyby Arminiusz nie zwyciężył w Lesie Teutoburskim w 9 r. n.e.?	101
5.06	gdyby Poncjusz Pilat w roku 33 ulaskawił Jezusa?	105
5.07	gdyby Karolowi Młotowi w roku 732 nie udało się odeprzeć Arabów?	109
5.08	gdyby cesarz Henryk VI nie zmarł już w roku 1197?	111
5.09	gdyby w 1525 powiodło się powstanie chłopskie w Niemczech?	112
5.10	gdyby hiszpańska Armada w roku 1588 przybiła do brzegów Anglii?	114
5.11	gdyby Fryderyk Wielki zginął pod Małujowicami w roku 1740?	116
5.12	gdyby Fryderyk Wilhelm IV w roku 1848 przyjął niemiecką koronę cesarską?	118
5.13	gdyby 28 czerwca w Sarajewie nie padły strzały?	120
5.14	gdyby Hitler zmarł w 1938?	124
5.15	gdyby powiódł się zamach z 20 lipca 1944 roku?	127
5.2	Uwzględnienie alternatywnych rozwiązań w historii nadaje dziejom strukturę drzewa decyzyjnego.	128

6. PRZESZKODY

	W rozważaniach nad zdarzeniami parahistorycznymi napotykamy przeszkody.	131
6.11	Trudności pojawiają się w obliczu stałych i masowych zjawisk.	131
6.12	przy rozpatrywaniu procesów ciągłych i długotrwałych.	133
6.13	Co musiałoby się stać, aby (nie)...?	135
6.21	Trudno jest dowieść wiarygodności nieoczekiwanych i głęboko sięgających przewrotów.	136
6.22	procesów długotrwałych i daleko odbiegających od rzeczywistości historycznej.	137
6.3	Na konstrukcje alternatywne wpływ mają nasze nadzieje i obawy.	137
6.4	przypadki i zdarzenia zaskakujące.	142
6.5	Niespodziewane wydarzenia rzutują na obraz przeszłości.	144
6.51	Optymalne daty śmierci.	145
6.6	Ocena rzeczywistych tendencji i potencjałów teraźniejszości jest trudna.	148

6.7	Trudności w uzasadnianiu minionych możliwości wynikają z pierwotnych trudności historycznego poznania.	149
7.	WEJRZENIE W GŁĄB	
	Rozpatrywanie możliwości alternatywnych jest pouczające.	151
7.1	Hipotezy daleko odbiegające od rzeczywistości są nieprawdopodobne.	152
7.2	Historia ma strukturę węzłową.	153
7.3	Sily historii znajdują się w stanie płynnej równowagi.	154
7.4	Zdarzenia charakteryzują się różnym stopniem determinacji.	154
7.5	Zdarzenia prawdopodobne są zgodne z typem albo z tendencją rozwojową.	155
7.6	Zdarzenia nieprawdopodobne są wyizolowane.	158
7.7	Ocena stopnia determinacji najnowszych wydarzeń jest trudna.	160
7.7.1	Kwestia niemiecka.	160
7.8	Tempo przebiegu procesu dziejowego jest zmienne.	166
7.9	Czy możliwa jest historia idealna?	168
8.	PERSPEKTYWY	
	Historia błędem natury?	172
	Bibliografia	178
	Wykaz dzieł autorów starożytnych, wzmiankowanych w tekście	183